

УДК 32.321:323.2

DOI: <https://doi.org/10.30970/PPS.2022.42.45>

ПОЛІТИЧНЕ ВІДЧУЖЕННЯ: ПЛЮРАЛІЗМ ІНТЕРПРЕТАЦІЙ ПОНЯТТЯ

Леся Угрин

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
філософський факультет, кафедра теорії та історії політичної науки
вул. Університетська, 1, 79000, м. Львів, Україна*

Роман Іващенко

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
філософський факультет, кафедра теорії та історії політичної науки
вул. Університетська, 1, 79000, м. Львів, Україна*

Поняття відчуження розглядається універсальним, позачасовим явищем, вкоріненим у бутті людини і притаманним усім історичним епохам й суспільствам, відрізняючись при цьому джерелами та формами відчуження. Політичне відчуження виявляється у втраті зв'язків між індивідом і державою, її інститутами й виступає фундаментальним чинником політичних процесів. Універсальність явища відчуження зумовила інтерес до нього мислителів з найдавніших часів, але системна концептуалізація відчуження з'явилась лише у працях Г. Гегеля і К. Маркса. Основою відчуження вони розглядали працю як родову сутність людини та капітал. Г. Гегель пов'язував подолання відчуження зі становленням капіталістичного суспільства і забезпеченням єдності індивіда та держави у ньому. К. Маркс через економічну інтерпретацію явища вбачав його подолання в контексті радикальної зміни економічних і суспільних відносин на етапі «позитивного» комунізму. Переосмислення поняття капіталу, вихід його за економічні межі у теоріях М. Вебера і П. Бурдьє створили нове інтерпретаційне поле політичного відчуження, в основі якого – володіння і використання соціального, культурного і символічного капіталу, означивши проблему відчуження як їхню кризу. Ще один напрям теоретизування політичного відчуження в працях З. Баумана, У. Бека та інших постмодерністів акцентує на кризі ідентичності, самоідентифікації та посиленні процесів індивідуалізації. Політичне відчуження описується як небажання реалізовувати особистісний капітал. Це зумовлює повернення до економічного фетишизму й консюмеризму, але в контексті постмодерної сконструйованої гіперреальності, яка заміняє «дійсну» реальність. В політичній площині це привело до руйнування ідентифікації з державою, появи нових, часто радикальних та ірраціональних, форм впливу на політику, або ж апатії та незацікавлення нею як інструментом подолання відчуження на індивідуальному і суспільному рівнях.

Ключові слова: відчуження, політичне відчуження, опредметнення, соціальний капітал, символічний капітал, індивідуалізація, гіперреальність.

Феномен відчуження має давню історію, оскільки завжди був невід'ємною частиною людського буття. Соціальні науки розглядають його як стан відокремленості, втрати ідентифікації індивіда з суспільством, природою, іншими людьми або самим собою. Зазвичай учені визначають відчуження універсальним явищем, що існувало та існує в кожному суспільстві, але виявляється в різних формах (виключення, відторгнення, ізоляції, аномії, апатії, конформізму і т. п.). Політичне відчуження в широкому розумінні інтерпретується як втрата зв'язків індивіда з державою, її інститутами, політичними елітами і виявляється у довготривалому сприйнятті політичної системи як чогось чужого чи, навіть, ворожого індивіду, запереченні її принципів та цінностей. «Якщо наші державні інституції нам чужі, то ми будемо сприймати їх як силу гноблення, а не як гарантів наших прав чи як канали колективного самовираження», зазначив Ш. О'Ніл [12, р. 371]. Таке ставлення

до політичної системи дезорієнтує індивідів у суспільно-політичному просторі, деморалізує й мотивує девіантну або конформістську поведінку. Наслідком відчуження також є недовіра до інститутів і політиків, невдоволення ними. Відтак, сформоване у процесі соціалізації відчуження (або його відсутність) стає відносно стабільною і довготривалою політичною характеристикою індивіда, його політичної культури, суттєво впливає на ідеологічні та партійні уподобання, політичну активність, які в підсумку визначають форми і принципи політичних відносин у суспільстві.

З проявами відчуження громадян від політики стикаються практично всі політичні режими, однак формують різні форми політичного відчуження. В автократичних режимах еліти свідомо обмежують можливості та канали участі індивідів у формуванні та здійсненні влади, нав'язують через вертикальні канали комунікації смисли та наративи, які обґрунтовують і посилюють стан відчуженості громадянина від політики. Але політичне відчуження може стати й добровільним вибором індивіда (найчастіше виявляється в абсентеїзмі), який не бачить у демократичних інструментах громадянської участі можливостей реалізації власних проблеми чи інтереси. Сучасні демократії все більше зіштовхуються з проблемами відсутності у громадян інтересу до політики, небажання брати активну участь у громадському житті, впливати на інститути управління і процеси прийняття рішень. Наслідками політичного відчуження є криза легітимності демократичних систем, яка «підточує» ліберальну демократію як модель, де ті чи інші вияви відчуження можуть бути подолані. Проблема політичного відчуження і недовіри до державних інститутів є суттєвим чинником уповільнення чи навіть гальмування процесів демократизації у посткомуністичних суспільствах. Зокрема, традиційно високою була і залишається недовіра до державних інститутів в Україні, які суттєво поступалися підтримці збройним силам, церкві, громадським організаціям, волонтерам [див., напр.: 5].

В цьому контексті вивчення і концептуалізація феномену політичного відчуження має методологічну **актуальність** як інтерпретаційного чинника взаємопов'язаних з ним багатьох політичних явищ і процесів сучасних суспільств. Незалежно від рівня аналізу – політичної системи чи індивіда – політичне відчуження відображає взаємозв'язок і взаємовплив індивіда та суспільства, індивіда та політичної системи, їхню інституційну неузгодженість. Вивчення сутності, джерел, форм і проявів політичного відчуження дає змогу оптимізувати ці взаємодії, обмежити їхню конфліктність і руйнівний вплив на розвиток суспільства та держави.

Підкреслимо також міждисциплінарний характер поняття «відчуження», що зумовлює нечіткість формулювань і визначень політичного відчуження, наявність близьких понять (аполітичність, неучасть, конформізм, байдужість, апатія, абсентеїзм), які часто використовуються в науковій літературі як синонімічні. Широке проникнення поняття «відчуження» у дискурс соціальних наук перетворили його в розмите, багатозначне поняття, яке потребує уточнення відповідно до контексту і предметного поля. В. Северенюк підкреслив, що «політичне відчуження» є загальною науковою категорією, яка дає змогу охопити найбільшу кількість об'єктивних і суб'єктивних явищ політичного життя [див.: 8, с. 16]. Відтак, розуміння теоретичних витоків відчуження сприятиме унормуванню понятійного апарату теорії політичного відчуження.

Попри значну кількість наукових праць, присвячених політичному відчуженню, потреба та **актуальність** у вивченні особливостей концептуалізації цього поняття очевидна, з огляду на фундаментальність значення явища відчуження для функціонування соціально-політичних систем та їх вивчення, а також історичність і контекстуальність проявів і форм відчуження. Явище політичного відчуження, його різні аспекти досліджували

українські вчені Н. Амелюченко, С. Денисюк, С. Горбатюк, Е. Гугнін, О. Кірієнко, О. Кузь, І. Лаврук, А. Мінаєв, О. Петрунько, Л. Ткаченко, Я. Чайковський та ін. Поняття «відчуження» стало предметом аналізу в дослідженнях проблем політичної та електоральної поведінки, політичної участі (В. Бортніков, О. Кавилін Н. Ротар, В. Северенюк та ін.), суспільних рухів, трансформації партійних структур та виникнення «нових» партій – антиполітичних, антиістеблішментських (Г. Зеленько, В. Кольцов, Г. Шипунов та ін.). Загалом політичне відчуження як чинник, детермінанта, передумова використовується в дослідженні багатьох аспектів сучасної політики, що посилює інтерес до цієї наукової категорії.

Відтак, метою цієї статті є аналіз сучасних інтерпретацій політичного відчуження, які дають змогу продемонструвати варіантність його джерел, виявів і впливів. Але одночасно це зумовлює потребу звернення до теоретичних витоків поняття.

Відчуження як універсальне історичне явище, його політичні та правові аспекти знайшли відображення ще у працях філософів Стародавнього Світу. Проблеми подолання відчуження, «входження» і залучення людини до політики розглядалися через пошук ідеальних форм бюрократичного (Конфуцій) та державного правління (Платон, Арістотель). Основним джерелом виникнення відчуження давньогрецькі філософи вважали соціальну та політичну нерівність, які зумовлювали конфлікти та нестабільність функціонування полісів. Виконання кожним громадянином визначених функцій й мало запобігати негативним проявам відчуження в суспільно-політичному просторі. У середньовічних трактатах акцент в описі відчуження змістився у площину відносин людини і Бога.

Своєрідною інтелектуальною «революцією» в осмисленні феномену відчуження стали ідеї Т. Гоббса та Дж. Лока, які розглядали його в контексті суспільно-політичних взаємодій і місця державних інститутів у житті людини. Відчуження, на думку теоретиків суспільного договору, виникло в результаті акту добровільної передачі індивідом майже всіх своїх прав державі. Але Т. Гоббс у «Левіафані» доводив, що відчуження себе на користь держави є істинним благом, бо тільки при такому порядку люди зможуть забезпечити себе всім необхідним і при цьому бути в безпеці [див.: 4 с. 342]. Держава розглядалась інструментом захисту інтересів та побудови політичної структури з домінуванням закону, адже «поза громадянським станом – завжди війна. Звідси очевидно, що впродовж того часу, коли люди живуть без загальної влади, яка б усіх тримала у страху, вони перебувають у становищі, яке називається війною, і це війна всіх проти всіх» [4, с. 153]. З іншого боку, Дж. Лок наголошував, що подолання відчуження – це не створення деспотичного режиму з тотальною покорою та порядком; навпаки, це можливість реалізації свобод людей: «Оскільки люди, ... за природою всі вільні, рівні й незалежні, то нікого не можна вивести із цього стану і підкорити політичній владі іншого без його на те згоди» [6, с. 180]. Дж. Лок описує відчуження як вимушене зло, яке при належному функціонуванні держави може бути подолане. Зауважимо, що і Т. Гоббс, і Дж. Лок поняття «відчуження» не використовували.

Відчуження як філософське поняття вперше з'являється в працях І. Гегеля. Теорії відчуження І. Гегеля, а згодом К. Маркса стали відправним пунктом сучасних інтерпретацій і дискусій щодо цього універсального явища.

І. Гегель розглядав відчуження крізь процеси відокремлення продуктів людської діяльності (передовсім духовної) від свого творця – людей. Їхня «праця, тільки не позитивна, а радше негативна. Вона досягає свого існування внаслідок власного самовідчуження та знесутнення самоусвідомлення, що їх йому, серед спустошення, яке панує у світі права, здається, заподіює зовнішнє насильство розкутих елементів [стихий]» [3, с. 334]. Суттєвою характеристикою розуму (людини) філософ вважав створення речей, здатність виражати себе в об'єктах, об'єктивувати себе у фізичних речах, соціальних інститутах

і культурних продуктах. І кожна об'єктивізація є прикладом відчуження: вироблені об'єкти стають чужими для виробника. Відтак, відчуження у Г. Гегеля означає панування над творцем продуктів його ж творчості у формі опредметненої системи речей. У ширшій філософській інтерпретації відчуження у Г. Гегеля є зовнішнім виявом абсолютного розуму в природі та історії, а також опредметненням, інституалізацією сутнісних сил людини. Разом з тим, Г. Гегель підкреслював, що відчуження особистості здійснюється тільки в свідомості й лише через свідомість можливе його подолання. Суб'єктивність, індивідуальність і свобода розвиваються через процес, в якому Я (індивід) відчужується від себе, а потім усвідомлює себе в своїй відчуженості і врешті-решт приходиться до тотожності зі самим собою.

Всупереч просвітницькій індивідуалістській інтерпретації соціальні відносини та інститути розглядалися не обов'язково перешкодою для розвитку і свободи індивіда. Навпаки, індивідуальність і свобода передбачали використання повноважень, які можна отримати у спільноті з іншими [13, р. 4]. Відтак, відчуження можна подолати і реалізувати власну індивідуальність лише через участь у соціально-політичному житті, зокрема завдяки виконанню своїх обов'язків, які відповідають статусу індивіда, і які можна набутти у спільноті. Таких спільнот (систем), до яких належить індивід, Г. Гегель визначив три: сім'я, громадянське суспільство і держава. Сім'я – природне об'єднання, засноване на взаємній любові й допомозі; їй протистоїть громадянське суспільство, яке є цариною приватних інтересів і всезагального відчуження. Об'єднати і примирити різноманітні елементи, синтезуючи принципи сім'ї і громадянського суспільства, створити належні умови для реалізації права і моралі здатна лише держава як вища форма моральності [2, р. 39]. Тому для Г. Гегеля сучасне йому ліберальне (капіталістичне) суспільство означало кінець відчуження індивіда та спільноти, яке характеризувало попередні суспільні форми, у конкретній єдності особистості та держави [13, р. 86–87]. В ідеях Г. Гегеля акцент робився на величчї держави як інституту усталеності, впорядкованості, на відміну від деструктивного та нестабільного громадянського суспільства. Іншими словами, достеменно дійсною є держава, а не суспільство та індивід.

К. Маркс розвинув Гегелівську концепцію відчуження, зосередившись на економічних причинах відчуження, головною з яких вважав відносини приватної власності. Відповідно Марксова методологія аналізу відчуження і політичного відчуження засновувалась на принципах економічного детермінізму. Її розгорнутий виклад К. Маркс зробив в «Економічно-філософських рукописах 1844 року». Подібно до Г. Гегеля, він розглядає працю як «сутнісну», «родову» діяльність людини, як процес в якому людина втілює себе у продуктах праці. Але, застерігає що, праця не завжди має результатом самореалізацію і свободу індивіда – в капіталістичному суспільстві «його праця існує поза ним, незалежно від нього, як щось чуже для нього, і ця праця стає самостійною силою, яка протистоїть йому»; «життя, яким він наділив предмети, виступає проти нього як вороже і чуже» [7, с. 522]. Отже, в теорії К. Маркса, людина відчужена від продукту своєї праці, від трудової діяльності, від своєї родової сутності; безпосереднім наслідком цих проявів відчуження є відчуженням людини від людини.

З розвитком людства та появою капіталізму робітник перетворюється у той самий продукт або річ, яку він виробляє, тобто знаходиться в однакових умовах з продуктом, який створює. На думку К. Маркса, це – центральна проблема, оскільки, людина в такій системі просто розчиняється і трансформується у засіб для досягнення результату. Цей процес він описував як «опредметнення», тобто виключення робітника з дійсності і перетворення його на звичайний продукт. [7, с. 523]. Продукт, створений у процесі виробництва займає вищі позиції, ніж люди, які його виробляють. Оскільки, потреба в продуктах буде

незмінною, то люди постійно будуть відчувувати частину себе на користь матеріального для задоволення своїх потреб.

Сам процес існування й буття людини передбачає низку постійних відчужень: формування сім'ї, праця, соціальні взаємодії, створення держави. Опредметнення людини провокує зниження політичної участі, політичної культури, деградацію, нігілізм. К. Маркс проводив аналогію з релігією – з відносинами людина–Бог. Задля задоволення своїх духовних потреб людина відчужує частину себе, як і у варіанті з державою, але задовольняється отриманою ілюзією [Див.: 7, с. 522]. Отже, головною проблемою відчуження у суспільстві для К. Маркса був розвиток капіталізму та його переорієнтація на консюмеризм. Інші види відчуження розглядалися або наслідком економічного детермінізму, або ж продуктом людської еволюції.

К. Маркс відкинув Гегелівську ідею про можливість примирення та подолання відчуження індивіда в сучасному йому капіталістичному суспільстві, яке мало і економічну, і соціальну основи. Цього можна було досягнути лише через радикальні зміни капіталістичного способу виробництва: «Усунення відчуження «людини від людини» означає кінець економічного фетишизму, повернення соціально-економічних відносин під свідомий суспільний контроль. Це знову ж таки зумовлює радикальну трансформацію, яка ліквідує не лише приватну власність на засоби виробництва, а й товарне виробництво та ринок взагалі» [12, р. 99]. На думку, К. Маркса, лише комунізм «як позитивне скасування приватної власності» створить умови для справжнього «привласнення людської сутності людиною і для людини», «повернення людини до самої себе як людини суспільної» [7, с. 547].

Отже, основою інтерпретації та розуміння політичного відчуження на цьому етапі стали економічні аспекти суспільних відносин і поняття капіталу. Однак, поступово поняття капіталу виходить за межі економічних вимірів і описується як спектр загальних надбань суб'єкта за життя. Зокрема, М. Вебер сформулював поняття соціального, економічного і символічного капіталу суспільства. Капіталізм спровокував масову переорієнтацію в бік консюмеризму, а отже суспільство споживання почало стрімко заходити в інші сфери життя, тим самим формуючи економічно орієнтовний дискурс.

Така логіка дає змогу констатувати, що процес опредметнення має значно ширший контекст, ніж в Марксовій інтерпретації, а саме як конкретне явище викликане капіталізмом. Візії Вебера на проблеми відчуження поступово формують сучасний підхід до розуміння явища. П. Бурдьє акцентує на поведінці індивіда і на опредметненні як об'єктивному процесі розвитку суспільства. Тобто економічне відчуження стало першим етапом поширення відчуження в інші сфери. Володіння капіталом переформувало дискурс і місце людини в політичній системі та її приналежність до соціальних верств. Відповідно відчуження почало займати нові площини, ніж до моменту становлення капіталізму. Поняття «соціального капіталу», яке обґрунтував П. Бурдьє, підводить до того, що соціальний простір є набагато ширшим, ніж економічний капітал. Індивід тепер постійно перебуває в умовних соціальних рамках, які й визначають рівень та прояви відчуження [див.: 11].

Ступінь відчуження в певній сфері людського буття більшою мірою віддзеркалюють соціальний капітал і принципи комунікації. Концепція П. Бурдьє формується навколо соціальних зв'язків, тобто комунікацій. У політичному просторі відбувається комунікація між двома рівнями суспільства – обраними та тими, хто обирає. Зворотній процес змінює дискурс соціального капіталу, а це провокує появу кризових явищ на кшталт протестів, революцій, абсентеїзму, аномії, низький рівень політичної культури, бюрократизм, що і є проявами політичного відчуження. Зі соціального капіталу формується символічний капітал, втілений в авторитеті і репутації, якими вирізняються представники еліти. Відтак,

реалізація символічного капіталу представляє собою ніщо інше, як політичне відчуження. В такий спосіб еліти формують і змінюють набір суспільних цінностей, категорій сприйняття. Символічний капітал передбачає експлуатацію саме негативного відчуження задля встановлення авторитарних режимів, які силами пропаганди змінюють соціальний капітал в масах. У цьому сенсі напрашується висновок, що політичне відчуження можна визначити не лише як відчуття безсилля, недовіри та самовідчуження громадян від політичної влади, а й як об'єктивне відчуження правлячих еліт від суспільства.

Отже, концепція П. Бурдьє задала новий вектор сучасних інтерпретацій політичного відчуження. Трансформація поняття капітал повністю змінила індивідуалістський дискурс. Для того, щоб залишатися в просторі індивід має адаптуватися до реалій і виступати конкурентоспроможним на всіх рівнях. Якщо суспільство відає перевагу стагнації, то це і є початком наростання відчуження.

Подібне бачення політичного відчуження відстоював і З. Бауман, коли писав про «світ, який вимагає від особистості постійного і суперечливого пошуку ідентичності та певної стандартизації параметрів з метою набуття ролі чи завдання в системі. Бути особою з ідентифікацією означає виживання для індивіда в ситуації Модерну та Постмодерну» [9, р. 7]. Самоідентифікація стає важливим аспектом і ресурсом існування людини в суспільстві, труднощі ідентифікації зі спільнотою відчужує людину в неї.

Концепція З. Баумана є продовженням ідей М. Вебера та П. Бурдьє в контексті інтерпретації нових різновидів капіталу та реалізації їхнього потенціалу. В часи Постмодерну актуалізується реалізація власного соціального, економічного та символічного капіталу. Небажання реалізовувати власний капітал і є самовідчуженням.

У такому контексті політичне відчуження є об'ємнішим й багатоваріантнішим явищем, комбінацією соціального, економічного та символічного капіталу, який на виході не знаходить реалізації. Політичне відчуження – явище переважно біполярне, коли суспільство чи представники влади не виконують свої обов'язки. Однак, в сучасних інтерпретаціях явище політичного відчуження можна описати і як небажання реалізовувати наявний особистісний капітал.

Нове концептуальне поле для дослідження політичного відчуження створив У. Бек, зокрема в унікальному підході до процесів індивідуалізації соціальної нерівності і визнанні індивіда центром усіх суспільних процесів. Учений вийшов за межі поняття капітал в контексті інтерпретації відчуження та описав суспільно-політичні процеси з позиції класичного лібералізму в космополітичному вимірі, в якому «соціальні нерівності розмиваються і, поглинаючи опір, ще більше сприяють загостренню конфліктів» [10, s. 151]. Одночасно він критикував неолібералізм за неефективність і кризу національної держави. У. Бек намагався знайти максимально прийнятний доктринальний варіант для вирішення сучасних проблем відчуження у синтезі марксизму й лібералізму. Однак, центром всіх процесів він вважав людину, яка здатна ігнорувати явища консюмеризму, глобалізму, атомізації суспільства. Відповідно, концепція У. Бека концентрується на тому, що індивіди несвідомо і неправильно користуються наявним капіталом, що й зумовлює відчуження.

Процеси, які відбувалися в момент становлення модерного суспільства не отримали повної реалізації. Саме з цієї причини У. Бек вважав, що формується дискурс «людство людству вовк», тотожний Гоббсовому принципу «війна всіх проти всіх»: «цивілізаційний порядок національно-державного суверенітету ліквідується «хижацькою природою» людства, оберненою проти самої себе» [1, с. 317]. У. Бек окреслив криву розвитку суспільства: предмодерний модерний і постмодерний періоди, на кожному з яких присутній прогрес і з'являються інновації. Кожен з періодів доходить до певного піку й переходить на новий

ступінь, але не у випадку Постмодерну. Науковець наголошував, що суспільство зіштовхується з тими ж проблемами, які були описані ще мислителями Нового часу через відсутність еволюції в ментальній і культурній площинах. Головна проблема Постмодерну в тому, що все зводиться до консюмеризму та економічному детермінізму. Людство не може перейти на новий етап розвитку, бо все ще користується цінностями минулих епох і тому залишається замкнутим між періодом Модерну та Постмодерну. Відтак, людство не вирішило головних проблем попередніх етапів еволюції, які б дозволили вибудувати якісну схему подолання вичерпної раціональності, гіпер-стандартизованості та гіперреальності. Останні явища формуються як наслідок прояву відчуження. Зокрема, гіперреальність в політичному просторі, підмінює реальний дискурс штучним і насадженим.

Підсумовуючи відзначимо, що в історичній ретроспективі явище відчуження як наукова теорія проходить низку еволюційних етапів від розуміння відчуження як втрати зв'язку між індивідом, суспільством та державою до кризи різного виміру капіталу, чи кризи індивідуальності. Іншими словами, контекст політичного відчуження змінюється паралельно з суспільно-політичним дискурсом. Сучасні науковці прагнуть детальніше окреслити вплив відчуження на свідомість індивіда, вийти за межі економічного детермінізму, означивши проблему відчуження як кризу наявного соціального капіталу. Саме нераціональне його використання й призводить до появи політичного відчуження, основна причина якого полягає в небажанні бути громадянином. У. Бек описав це кризою людяності, поверненням до примітивних принципів попередніх цивілізацій.

Капіталізм одночасно запустив два негативних процеси: відчуження та консюмеризм, оскільки економічний капітал був і залишається пріоритетним на відміну від інших видів капіталу (соціального, культурного, символічного). Це в свою чергу призвело до гіперреальності – підміни реальності правлячою верхівкою, що здатна досягнути та використати інші види капіталу. Політичне відчуження не залежить від статусу індивіда, а від небажання реалізувати власний потенціал. Відповідно, той хто використовує наявний капітал може змінювати дискурс на свою користь, що зазвичай призводить до конфронтації та нових форм політичного відчуження.

Список використаної літератури

1. Бек У. Влада і контрвлада у добу глобалізації. Нова світова політична економія / пер. з нім. О. Юдіна. Київ : Ніка-Центр, 2011. 408 с.
2. Бельмега В. Гегелівська та конфуціянська концепції громадянського суспільства (спільне та відмінне). *Українська орієнталістика : збірник наукових праць*. 2013–2014. Вип. 7–8. С. 34–47.
3. Гегель Г. Феноменологія духу / пер. з нім. П. Тарашук; наук ред. пер. Ю. Кушаков. Київ : Видавництво Соломії Павличко «Основи», 2004. 548 с.
4. Гоббс Т. Левіафан, або Суть, будова і повноваження держави церковної та цивільної / Переклад з англ. Р. Димерця та ін. Київ : Дух і Літера, 2000. 606 с.
5. Динаміка довіри соціальним інституціям протягом 2020-2021 років: результати телефонного опитування, проведеного Київським міжнародним інститутом соціології (КМІС). URL: <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1093&page=1> (дата звернення: 05.06.2022).
6. Лок Дж. Два трактати про врядування / пер. з англ. О. Терех, Р. Димерець. Київ : Видавництво Соломії Павличко «Основи», 2001. 265 с.
7. Маркс К. Економічно-філософські рукописи 1844 року. *К. Маркс і Ф. Енгельс. З ранніх творів* / пер. з рос. Київ : Видавництво політичної літератури України, 1973. С. 482–597 с.

8. Северинюк В.М. Політична поведінка як феномен суспільного життя: теоретико-методологічні проблеми : автореферат дис. ... д-ра політ. наук. Київ, 2010. 34 с.
9. Bauman Z. Liquid life. Cambridge : Polity Press, 2005. 164 p.
10. Beck U. Risikogesellschaft. Auf dem Weg in eine andere Moderne. Frankfurt am Main : Suhrkamp Verlag, 1986. 392 s.
11. Bourdieu Pierre. Distinction. A Social Critique of the Judgement of Taste. London: Routledge & Kegan Paul, 1984. 613 pp.
12. O'Neill S. Justice in Ethnically Diverse Societies. *Ethnicities*. 2003. № 3(3). P. 369–392. URL: <https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/14687968030033005> (дата звернення: 03.04.2022).
13. Sayers S. Marx and Alienation: Essays on Hegelian Themes. Basingstoke : Palgrave Press, 2011. 195 p.

POLITICAL ALIENATION: PLURALISM OF INTERPRETATIONS OF THE CONCEPT

Lesya Uhryn

*Ivan Franko National University of Lviv, Faculty of Philosophy,
Department of Theory and History of Political Science
Universytetska str., 1, 79000, Lviv, Ukraine*

Roman Ivashchenko

*Ivan Franko National University of Lviv, Faculty of Philosophy,
Department of Theory and History of Political Science
Universytetska str., 1, 79000, Lviv, Ukraine*

Concept alienation is considered a universal, timeless phenomenon, rooted in the entity of humans and appropriate for all historical ages and societies. However, they are different sources and forms of alienation. Political alienation manifests itself in a loss of connection between individual and state, its institutions and appear fundamental factor political processes. Universality of phenomenon alienation caused interest to theorists from ancient times, but system conceptualization alienation arose in G. Hegel and K. Marx's research. Basis of alienation they considered work as the ancestral essence of human and capital. Hegel united overcoming alienation with becoming a capitalistic society and implementing the unity of the individual and state in it. K. Marx through economic interpretation of the phenomenon saw its overcoming in context radical changes economic and social relationships on stage «positive» communism. Rethinking phenomenon capital, it is going beyond economic limits in theories M. Weber and P. Bourdieu created new interpretation space political alienation, on the basis of which – possessing and the use of social, cultural, and symbolic capital, defining problem alienation as theirs crisis. Another direction theorizing political alienation in research Z. Bauman, U. Beck and other postmodernists' accents on crisis identity, self-identification and strengthening processes individualization. Political alienation is described as undesirability to realize personal capital. It causes a return to economic fetishism and consumerism, but in context postmodern constructed hyper-reality, which one replaces “actual” reality. In the political area it brought to destruction identification with the state, appearing new often radical and irrational forms of influence on politics either apathy and disinterest in it as an instrument overcoming alienation on the individual and social levels.

Key words: alienation, political alienation, thing-like, social capital, symbolic capital, individualization, hyper-reality.